

УДК 130.123.1

ЄДНІСТЬ І БОРТЬБА ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ ЯК ДІАЛЕКТИЧНА СУПЕРЕЧНІСТЬ

Василь Лисий

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: k_filos@franko.lviv.ua*

Обґрунтовано неправомірність інтерпретації положення про єдність і боротьбу протилежностей як теоретичної підстави становлення і функціонування конфронтаційного світогляду. Аргументовано ідею, що *єдність* і *боротьба*, як і решта парних і водночас полярних категорій діалектики, невіддільні одна від одної і становлять моменти цілісності – тотожності єдності і боротьби протилежностей, тобто діалектичної суперечності. Окреслено місце понять “єдність” і “боротьба” в системі рефлексивних визначень сутності. Загальна їх послідовність постає у вигляді: тотожність (єдність)–відмінність–протилежність–боротьба–суперечність. І суперечність не тільки завершує вказаний ряд, а й усі попередні категорії є лише моментами, ступенями її становлення (розвитку). Наголошено на загальному і необхідному характері *єдності* і *боротьби* тих самих протилежностей. Ідеться про те, що, як і протилежність, єдність і боротьба – така категоріальна структура розуму, яка в різних формах завжди відтворюється в актах його діяльності. Питання лише в тім, усвідомлено чи ні. Підкреслено, що поняття “єдність” і “боротьба” (протилежностей) у своєму взаємовідношенні виявляють рефлексивну природу: єдність – та сама боротьба, але в її даності, конкретності, формі, і навпаки, боротьба – та сама їх єдність, але через взаємне покладання їх як взаємовиключних та взаємозаперечних. На підставі цього зроблено висновок, що єдність – поняття, яке має сенс лише стосовно боротьби, як і боротьба втрачає усякий сенс поза єдністю, а їх відособлення (роз’єднання) можливе лише в нашій суб’єктивній рефлексії: що в кожній окремій ситуації приймають за об’єкт розгляду – єдність чи боротьбу.

Ключові слова: світогляд, діалектика, єдність, боротьба, протилежність, суперечність, логіка.

Сприйняття й усвідомлення предмета (ідеального чи реального) як поєднаних протилежностей, що водночас борються, було стабільним фактом в історії європейської філософсько-діалектичної культури (античної, доби Відродження, класичної, марксистської, післякласичної). Не один десяток друкованих праць щодо цього факту щороку виходило у філософських виданнях радянської доби, що, правда, з різним ступенем проникнення в суть проблеми. Така популярність положення про єдність і боротьбу протилежностей мала, звісно, не лише філософсько-генетичні, а й соціально-практичні підстави. Та коли зі сцени зійшла офіційна радянська філософія, то супутно (мовчазно чи з голосу) демонстративно оголосили анафему й діалектиці, особливо її принципів тотожності та боротьби протилежностей. Цей принцип чомусь (до речі, цілком безпідставно) пов’язували й пов’язують лише з марксизмом як соціальною доктриною загалом і марксистською філософією зокрема. Звідси й випливає, що єдність і боротьба протилежностей є псевдопроблемою (як і сама діалектика) і, щобільше, це навіть шкідлива “річ”, оскільки вона теоретично обґрунтовує, а то й практично провокує необхідність постійної боротьби в

суспільстві, моделює суспільну думку на поляризацію, а заодно й конфлікт. І це всупереч, так би мовити, генеральній лінії *сучасності*, спрямованої на встановлення соціальної злагоди, соціального миру тощо. А відомий український філософ О. Сичивиця прямо пов'язує діалектику, а заодно й положення про боротьбу протилежностей, з конфронтаційним світоглядом загалом. Свою думку філософ формулює так: “В процесі історичного розвитку і в своєму сучасному вигляді діалектика виявляла себе в різноманітних “іпостасях”: як мистецтво суперечки, своєрідне світобачення, логіка і теорія пізнання та ін. Але серед численних “образів” діалектики центральне місце посідає уявлення про неї як про таку філософську концепцію, в центрі якої знаходяться ідеї мінливості світу і боротьби протилежностей. При цьому наголос ставиться саме на боротьбу протилежностей, котра розглядається як джерело всякого руху, розвитку, прогресу і є, згідно з В. Леніним, глибинною суттю діалектики, її ядром. Це дає певні підстави стверджувати, що діалектика являє собою своєрідну “*філософію боротьби*” або таке уявлення про світ, головним змістом якого є картина всеохоплюючої конфронтації різноманітних за своєю конкретною природою сил, тенденцій, рухів тощо. Тому цілком доречно припустити, що діалектика органічно пов'язана з *конфронтаційним світоглядом* як такою системою загальних уявлень про світ в цілому, згідно з якою, найбільш істотними, повсюдними, універсальними і нескінченно різноманітними за своєю природою є відношення боротьби, протистояння, конфронтація всіх і всіляких елементів та чинників як у об'єктивній, так і в суб'єктивній реальності” [9, с. 3]. Щобільше, на думку О. Сичивиці, хоча “...загострення” відмінностей виглядає (з позицій діалектичної логіки) як цілком виправдане і плідне, бо воно має поглибити аналіз речей, збагатити їх образи більш рельєфно зафіксованими деталями і відтінками, які випадають з-під поверхової уваги” [9, с. 5], але “разом з цим якраз ця діалектична активність розуму, завдяки котрій світ наповнюється свідомо “загостреними”, гіпертрофованими протилежностями, починає робити свій специфічний внесок у розбудову конфронтаційного світогляду, а сама діалектика – вже десь грішити проти істини” [9, с. 5]. Співзвучною з такою позицією є позиція М. Булатова, хоча він чітко й однозначно пов'язує конфронтаційність не з діалектикою загалом, а з її певною історичною формою – марксистсько-ленінською. “Раніше, – зазначає М. Булатов, – епоху розуміли як певний етап соціальної історії, специфікований певними відношеннями між людьми в окремих суспільствах чи державах й аналогічними відношеннями між народами та державами. Ці відношення були конфронтаційними, проявлялись у боротьбі ідеологій, в холодній або гарячій війні тощо.

Соціальна історія продовжує існувати, а значить і “сучасна епоха” має аналогічний смисл. Однак його зміст докорінно змінився. Розпався табір соціалізму, розпався СРСР і після тривалого панування в теорії і на практиці комуністичної ідеології народи шукають новий шлях розвитку. Чи вдасться це їм – поки що невідомо, але з діалектичної точки зору тенденція світового процесу означилась вже цілком достатньо: вибрано напрямок від конфронтації до співробітництва між людьми та народами. Трудність цього шляху засвідчена численними війнами, що точаться в колишньому СРСР, Югославії тощо, в процесі віднаходження народами своєї самостійності. З огляду на теорію діалектики ця тенденція означає спробу відійти від діалектики конфронтації, властивої марксизму-ленінізму, до діалектики соціал-демократичного типу” [3, с. 17–18].

Закономірно виникає думка: оскільки “традиційна діалектика – це філософсько-теоретичний “знімок” зі сповненого соціальною конфронтацією суспільства” [9, с. 23], то вона, логічно, втрачає сенс, адже настає епоха начебто виняткової толерантності, безконечного бажання членів роду людського перебувати в полоні вічної любові, блаженства і миру, а саму людину дехто вже уявляє як дещо ангело-подібне. Аналітики сьогодні навіть захоплено прогнозують, що ХХІ ст. однозначно має стати століттям глобального гуманізму, епохою неподільного панування гуманітарно-гуманістичних цінностей, технологій і мереж, епохою Незворотної глобальної гуманізації всього людства тощо. Наче неозброєним оком не видно, що навпаки – очевидною є епоха нового загострення суперечностей, посилення боротьби і протистоянь всесвітнього масштабу, хоч як би комусь не хотілося (на догоду конформістським інстинктам) ці очевидні, обурливі реалії не помічати, а то й просто зігнорувати. Та й О. Сичивиця, врешті-решт, погоджується з тим, що традиційна діалектика “...і зараз містить в собі значний момент істини, оскільки до ненасильницького світу ще занадто далеко. Більше того, можна припустити, що фактор насильництва ще довго відіграватиме істотну роль на теренах історії, – особливо з урахуванням появи нових претендентів на світове панування і тенденції до *парцелізації* суспільства, яка супроводжуватиметься появою безлічі *квазікраїн* і незліченних чвар, розбрату і воєн” [9, с. 23].

По-перше, варто враховувати, що діалектику як таку (філософську) не можна однозначно пов’язувати з фактами насильства, чвар, воєн тощо. Бо саме поняття діалектики і філософська діалектика в її достатньо зрілих формах виникли, м’яко кажучи, значно пізніше від усіх тих катаклізмів (насильства, чвар, воєн), якими було настільки насичено людське буття. Та й, скажімо, в минулому чи вже в теперішньому століттях насильства, війни і конфлікти продукували і продукують люди, які загалом не мали і не мають жодного уявлення про діалектику і навіть не чули цього слова. А якщо вже й трапляються насильства, чвари і війни, то це лише часткові, зовнішні, на рівні явищ вияви об’єктивної, глибинної, сутнісної суперечності, яка може набути (за певних умов) таких небажаних “нелюдських” способів людського існування. Але чим завинила діалектика, тим більше філософська? По-друге, не тільки сучасність, а й “історія переконливо засвідчує, що не “заборона суперечності” і не “категоричний імператив” були тими ідеалами, в гонитві за якими люди збудували споруду цивілізації і культури. Навпаки, культура розвивалася завдяки внутрішнім суперечностям, які виникають між науковими тезами, між людьми, через їх боротьбу. Діалектична суперечність у самій суті справи, всередині її, а зовсім не “ідеал”, що перебуває десь вічно попереду і поза діяльністю, є тією активною силою, яка породжує прогрес людського роду” [8, с. 107]. Варто зазначити, що проголошений так званий сталий розвиток цивілізації, без катаклізмів, без стрибків – очевидне непорозуміння, особливо в контексті сучасної світової фінансової й економічної кризи. Інакше доведеться визнати, що позитивне можливе без негативного, що істина існує без помилки, що добро є без зла, Бог – без убогості, і, відповідно, навпаки. “Філософія не має жодних підстав надавати перевагу одній з полярних категорій на шкоду другій” [5, с. 55]. В історії рух шляхом протилежностей (а де є протилежність, там неминуче є й боротьба) має силу закону, а отже, діє без будь-якого винятку. Питання лише в тім, чи проступає ця боротьба в достатньо чітких і прозорих формах, щоб констатувати її як цілком очевидний факт. Але своєї очевидності, наочності рух

шляхом протилежностей, що борються, набуває саме в критичні епохи життя того чи іншого народу. Істотний характер таких епох розкривається для суб'єктів історичного процесу у формі вибору між двома полюсами дилеми: “або – або”. У цьому аспекті (щодо природи) цілком однозначна позиція Ф. Шеллінга, який стверджував: “Якщо природа первинно є двоїстою, то вже в первинній продуктивності природи мають бути закладені протилежні тенденції. (Позитивній тенденції має бути протиставлена інша, наче антипродуктивна, що гальмує продуктивну; не як заперечувальна, а як негативна, реально протилежна першій. Лише в такому разі в природі, попри обмеження, немає пасивності, якщо й те, що її обмежує, також позитивне, а первинна її двоїстість є боротьбою реально протилежних тенденцій)” [10, с. 197]. Утім, серед сучасних українських філософів існує й інша думка, що боротьба протилежностей у точному значенні слова притаманна, мовляв, лише сфері людського. Зокрема, М. Булатов підкреслює: “Протилежності охоплюють всю дійсність, але боротьба між ними має місце лише в людській спільноті, постаючи як боротьба між добром і злом, свободою та її запереченням, прекрасним і потворним; найбільш загальним тут є протилежність буття і небуття, що набуває змісту збереження і захисту життя та його руйнування... Факт полягає у тому, що поза людиною протилежності не борються. В загальному вигляді їх зв'язок постає як взаємопроникнення протилежностей” [4, с. 214].

Щодо походження термінів “єдність” і “боротьба” (зрозуміло, “протилежностей”), то ці терміни, що справді розкривають суть діалектики, не є виключно продуктами філософської рефлексії К. Маркса чи Ф. Енгельса, а тим більше тих філософів, які працювали в академічних наукових чи вищих навчальних закладах радянської доби. Поняття єдності протилежностей, боротьби протилежностей, як і самої протилежності, сягають корінням сивої давнини історії філософської, а отже, й історії діалектичної думки, але це тема окремого дослідження. Однак історія, як і наша сучасність, чітко виокремила справді вагомий внесок у дослідження проблеми філософської діалектики загалом і діалектики єдності і боротьби протилежностей зокрема, пов'язаний з прізвищами таких філософів зарубіжної, радянської і української думки ХХ ст. – початку ХХІ ст.: Г. Батішев, Й. Кон, В. Босенко, Е. Ільєнков, М. Булатов, М. Злотіна, Л. Науменко, А. Касімжанов. У працях згаданих філософів ґрунтовно досліджено загальний і необхідний характер єдності (тотожності) і боротьби протилежностей (Е. Ільєнков, В. Босенко), виявлено місце та роль єдності і боротьби протилежностей у структурі принципу розвитку (В. Босенко, М. Булатов, М. Злотіна), переконливо доведено діалектику єдності і боротьби у взаємовідношенні протилежностей (В. Босенко, М. Злотіна), висловлено плідні ідеї стосовно діалектико-суперечливої природи людського мислення та віддзеркалення її в “тканині” діалектики як логіки (Г. Батішев, Л. Науменко, А. Касімжанов), виокремлено проблему специфіки пізнання та розв'язання діалектичної суперечності, боротьби протилежностей у межах логіки пізнання (мислення) та логіки діяльності (М. Булатов, Й. Кон, М. Злотіна), ґрунтовно переосмислено (в контексті “діалектики без обмежень самою соціальністю”, у контексті усвідомлення співвідношення “історії і теорії діалектики”, “класичної і післякласичної діалектики”) категорії тотожності, відмінності, протилежності, суперечності, частково боротьби (М. Булатов).

Мета статті – актуалізувати проблему взаємовідношення “єдності” і “боротьби” протилежностей у зв’язку зі зміною загальнофілософської та соціально-практичної парадигми мислення щодо філософської діалектики.

Варто особливо підкреслити, що йдеться саме про філософську діалектику. Тому не може бути жодних сумнівів щодо об’єктивного характеру необхідності і загальності всього категоріального ладу діалектики без будь-яких винятків (здебільшого, надуманих). Ніколи нікому не спаде на думку заперечувати наявність і необхідність у системі логічного апарату діалектики як науки категорій (якості і кількості, буття і небуття тощо), визначень рефлексії (тотожності і відмінності, сутності і явища та ін.), понять (загального, особливого, одиничного тощо), як і не спаде заперечувати їхню негативну єдність (єдність, побудовану на взаємному запереченні). Але чомусь таке правило загадково не поширюється на єдність і боротьбу протилежностей. Така собі політика подвійних стандартів у сфері філософії. Історія філософії, як і науки загалом, засвідчує, що логіка свідомості мислителів і самої дійсності, тобто самої суті справи, так чи інакше, але неминуче цілком вкладається в логіку і тотожності протилежностей, і їхньої боротьби. Навіть у такій, на перший погляд, делікатній сфері людського життя, як сфера моральності. Розкриваючи позицію Г. Гегеля щодо цього, Е. Ільєнков дотепно зазначив: “Діалектична суперечність (зіткнення двох тез, що водночас одна одну взаємно передбачають і взаємно виключають) є, за Г. Гегелем, реальний, верховний закон розвитку мислення, що творить культуру. І підкорення цьому закону – вища “правильність” мислення. Відповідно, “правильним” шляхом розвитку сфери моральності є також суперечність і боротьба людини з людиною. Інша річ, вважав Г. Гегель, що форми боротьби щоразу стають дедалі гуманнішими і що боротьба зовсім не обов’язково має обернутися кривавою різаниною...” [8, с. 107].

Отже, феномен боротьби має цілком конструктивний характер. Це простежується і в сфері наукового пізнання, пізнавальної діяльності людського розуму загалом, де формою боротьби завжди є критика. Тоді “що ж повинна дати науковому пізнанню “критика розуму”? Зовсім не спосіб раз і назавжди усунути діалектику з пізнання. Це неможливо і цього не можна реалізувати, бо пізнання загалом завжди відбувається через полеміку, через боротьбу протилежних принципів і інтересів. Тому необхідно, щоб погляди, які борються в науці, були повною мірою самокритичними, щоб законне прагнення неухильно провести свій принцип у дослідженні фактів не перетворювалося на параноїчну впертість, на догматичну сліпоту, яка заважає побачити раціональне зерно в судженнях теоретичного противника. Тоді критика противника перетворюється на засіб удосконалення власної теорії, допомагає більш суворо і чітко застерігати умови справедливості своїх суджень і т. д. і т. ін.” [7, с. 77].

Протилежність, єдність і боротьба – така категоріальна структура розуму, яка (як і решта) в різних формах і видах завжди відтворювалася, відтворюється і відтворюватиметься в його актах. Причин цього процесу принаймні дві. Перша: завжди існував та існуватиме такий зріз реальності, такий її вияв, у якому діалектика єдності і боротьби протилежностей має вічний характер, вона не є минущою, хоча, зрозуміло, з часом може набувати нового змісту, нового звучання залежно від збагачення наших знань. Друга причина (зазначеного відтворення) криється в загальній і необхідній природі категоріального ладу людського мислення загалом.

Становлення його відбулося задовго до виникнення філософії і самого поняття діалектики, тобто ще в процесі антропогенезу. За цілком обґрунтованим твердженням М. Булатова, “категорії загальні і необхідні. Вони необхідні, бо без кожної з них немає мислення, і загальні, бо кожна з них – член, ланка сукупності всіх форм мислення і мислення як цілого. Без будь-якої з них мислення не буде повним, всеохопним, загальним” [5, с. 42]. У мовленні кожної людини виявляється категоріальний лад її мислення (час – простір, причина – наслідок, якість – кількість тощо), хоча людина його як такого й не усвідомлює, адже він органічно вплетений у контекст усвідомлення того чи іншого предмета або явища (природного, соціального і духовного характеру). Це однаково стосується і єдності, і боротьби, і протилежності.

То яке ж місце “єдності”, “боротьби”, “протилежності” в системі діалектики як логіки? Загальну послідовність рефлексивних визначень у ній можна подати таким чином: тотожність (єдність) – відмінність – протилежність – боротьба – суперечність. Тотожність (єдність) – відмінність – протилежність – боротьба є не що інше, як ступені (етапи) становлення (розвитку) самої *суперечності*, тобто суперечність є процесом. Суперечність наявна вже на початку послідовності, хоча й у “прихованій”, неявній формі. Потім вона “дозріває”, набуває дедалі виразніших своїх форм, “загострюючись”. Тому суперечність є скрізь, зокрема й на ступені боротьби. А оскільки рух уперед (від тотожності) нічого не залишає поза собою, то на ступені боротьби (до неї) приєднуються, синтезуються і тотожність (єдність), і протилежність. Оскільки і тотожність, і відмінність, і протилежність, і боротьба, і суперечність є *сутнісними* визначеннями думки й реальності, то їхня специфіка така, що істина кожної з них не в ній, самій по собі, а в другій, їй протилежній, отже, щодо них діє закон рефлексії. Вони відносні, тобто кожна з них має сенс тільки щодо другої. Тому, наприклад, без форми немає змісту, і навпаки, без змісту немає форми. Тотожність є водночас відмінністю, а відмінність – тотожністю. Інакше кажучи, рефлексія означає: процес покладання (однієї) сторони відношення є водночас процесом протипокладання (другої), тобто покладанням протилежної. З огляду на сказане, *єдність* і *боротьба* протилежностей як рефлексивні визначення невіддільні одне від одного і тому становлять *загальну тотожність*, тобто тотожність єдності і боротьби протилежностей. А оскільки єдність, боротьба і протилежність є ступенями (етапами) становлення (розвитку) самої суперечності, то й єдність і боротьбу протилежностей слід мислити лише як діалектичну суперечність, як суперечливу тотожність єдності і боротьби протилежностей. “Тотожність єдності і боротьби протилежностей, – підкреслює М. Злотіна, – реалізується через конкретну єдність і конкретну боротьбу. Як немає боротьби протилежностей без тієї чи іншої форми їх єдності, так немає і єдності без тієї чи іншої форми боротьби. Цілком очевидно лише те, що визнання єдності протилежностей без боротьби чи боротьби без єдності – тільки різні форми заперечення внутрішньої суперечливості речей. У першому випадку заявлено “абсолютну гармонію”, яка може бути лише “гармонією” абсолютного спокою, у другому – суто зовнішнє зіткнення протилежностей, що не впливає з самої природи їх зв'язку” [6, с. 103]. Вищий ступінь поєднання протилежностей виявляється у вищому ступені інтенсивності їх боротьби. І навпаки, боротьба протилежностей реальна лише тоді, коли вони перебувають у стані єдності, що доходить аж до їх ототожнення (взаємопроникнення тощо). Отже, “єдність” і “боротьбу” не можна розглядати як просто взаємодоповнювальні (на зразок зовнішніх) елементи.

Визнати це – значить стати на позицію так званої розсудкової діалектики. Щоправда, О. Сичивиця в цьому аспекті має дещо іншу думку: “На моє глибоке переконання, філософське осмислення динаміки буття, яке в діалектиці традиційно пов’язувалося з уявленням про суперечність речей і боротьбу протилежностей, має бути обов’язково доповнене ідеєю їх гармонії і солідарної взаємодії. У природі і антропосоціальному світі ми буквально на кожному кроці зустрічаємося з фактами, які є аргументами на користь останньої думки. Досить хоч би згадати широкий спектр інтегративних процесів у сучасному суспільстві, які навіть самим своїм існуванням засвідчують, що солідарна взаємодія, консолідація, а не протиставлення зусиль, – це найважливіше і до того ж дійсно людяне джерело всякого поступу” [9, с. 23].

Ще раз наголосимо: не існує єдності протилежностей без їх боротьби, як і, навпаки, боротьби без їх єдності. Адже йдеться про єдність і боротьбу *тих самих* протилежностей. Єдність і боротьба – аспекти єдиного конкретного цілого, що його позначають як *тотожність* єдності і боротьби протилежностей. Єдність і боротьба протилежностей підпадають під дію, знову ж таки, діалектичної суперечності. У контексті взаємодії двох сил у природі Ф. Шелінг цю суперечність подає так: “У природі все безперервно прагне *вперед*; причину цього потрібно шукати в началі, яке, як невичерпне джерело *позитивної* сили, знову і знову пробуджує рух і безперервно підтримує його. Це *позитивне* начало є *першою силою природи*.”

Проте якась невидима влада примушує всі явища світу здійснювати вічний коловорот. Причину цього слід шукати в *негативній* силі, яка, безперервно обмежуючи дію позитивного начала, повертає загальний рух до його джерела. Це *негативне* начало є *другою силою природи*. Обидві ці сили, які борються і які постають водночас у єдності і в боротьбі, ведуть до *ідеї організаційного начала*, що формує світ у *систему*” [11, с. 93]. Немає таких сфер буття чи духу, де панувала б лише єдність або лише боротьба. Також немає якогось чергування (в часі чи просторі) єдності і боротьби тих самих протилежностей у явищах, що розвиваються.

У чому ж *виявляється* єдність (тотожність) протилежностей, а в чому ж їхня боротьба, адже ці поняття мають специфічне змістове навантаження? Єдність виявляється у взаємопокладанні протилежностей (покладаюча рефлексія), а боротьба у їх взаємовиключенні, поляризації, відособленні (протипокладаюча рефлексія). Якщо є єдність протилежностей, то їхня боротьба є відношенням їх як заперечення. Інакше кажучи, покладання і протипокладання в межах конкретного цілого – живі моменти, як єдність і боротьба. Ф. Шелінг пише, що “...там, де є позитивне, саме тому є і негативне. Ні те, ні інше не є *абсолютне і саме по собі*. Свого відособленого існування вони набувають лише в момент боротьби; там, де ця боротьба припиняється, вони розчиняються одне в одному” [11, с. 106]. Якщо, скажімо, загальне осягається як *визначення* себе в самому собі, то воно вступає в протилежність щодо другого і є, отже, боротьбою зі *своїм* другим. *Своїм*, отже, поєднаним у боротьбі. Коли добро вступає у відношення з другим, зі злом, то це відношення теж є боротьбою, дуалізмом. Проте боротьба – не тільки зовнішня протилежність, а й належність одного суб’єкта, його самовідчуття. У цьому разі боротьба є об’єктивацією страждання, є самим стражданням. Однак полум’я боротьби охоплює не тільки самовідчуття (страждання), а й самосвідомість. У контексті принципу діяльності (такої, що створює, а отже, об’єктивної і пізнавальної, а отже такої, що споглядає себе) суб’єкта (Я) Ф. Шелінг розглядає цю тему так: “Я

притаманне прагнення продукувати безконечне, і цю спрямованість слід мислити як ту, що йде *зовні* (відцентрову); але як таку її неможливо розрізнити без діяльності, оберненої *всередину*, до *Я* як до свого осердя. Та, що йде зовні, безконечна за своєю природою діяльність, є об'єктивне в *Я*, а та, що повертається до *Я*, – не що інше, як прагнення споглядати себе в цій безконечності. Завдяки цій дії в *Я* загалом відбувається поділ на внутрішнє і зовнішнє; цим поділом у *Я* покладено протиборство, яке можна пояснити тільки необхідністю самосвідомості. Подальше пояснення того, чому *Я* має первинно усвідомлювати себе, неможливе; *це* і *є* не що інше, як самосвідомість. У самосвідомості ж боротьба протилежних напрямів необхідна. *Я* самосвідомості – це *Я*, яке рухається за цими протилежними напрямками. Воно полягає тільки в цій боротьбі, або, точніше, воно і є ця боротьба протилежних напрямів. Настільки ж непохитно, як *Я* усвідомлює самого себе, має виникати і підтримуватися ця боротьба” [12, с. 276–277].

Сфера сутності, отже, на відміну від буття (де панує відособлення, а тому й *перехід*), – адекватна сфера для єдності і боротьби протилежностей. Тут є не предмети чи явища, які протилежні за видимістю (якість не є кількість і навпаки), а протилежності загалом, як такі. Відповідно, і єдність (тотожність) є поняттям, що має сенс лише стосовно боротьби, як і боротьба втрачає усякий сенс поза єдністю. У такому разі *поняття* єдності (наголосимо – *поняття* єдності, а не просто єдність; тобто визначеність єдності, система визначеності) містить боротьбу, як і, навпаки, *поняття* боротьби містить означення єдності. Отже, кожне є своє друге. З огляду на сказане, *з боку єдності*, єдність – та сама боротьба (протилежностей), але в її даності, конкретності, формі. І, *з боку боротьби*, навпаки, боротьба (протилежностей) – та сама їх єдність, але через покладання їх як взаємовиключних та взаємозаперечних, тобто це негативна єдність. Ідеться про те, що, на відміну від позитивної єдності, “...єдність може мати й інший характер, коли елементи не тільки якісно різні, а й протилежні, тобто заперечують одне одного. Тому вони не можуть існувати один без одного, перебувають у єдності; їх єдність полягає не в тім, що вони однакові, однорідні, а в тім, що кожний існує тільки як заперечення другого, вони немовби доповнюють одне одного в силу своєї єдності” [2, с. 108–109]. Інакше кажучи, “кожна з таких протилежностей є те, чим не є друга, тобто у своєму визначенні вона містить другу. Обидві сторони *відображаються* одна в одній” [2, с. 110]. Про взаємовідношення єдності і боротьби *з боку єдності* В. Босенко пише: “...єдність – це, фактично, та сама боротьба, стан боротьби, “забезпечення”, “утримання” наявності боротьби, реалізація боротьби в цій формі, здатність боротьби залишатися (перебувати) в певній формі. Тут найбільш небезпечно роз'єднувати протилежності і потім шукати чи встановлювати їх єдність (а саме це нав'язує нам уява). Боротьба протилежностей уже є встановленням єдності, тотожності, взаємопроникненням протилежностей, зокрема взаємопроникненням тотожності і боротьби протилежностей. Єдність і боротьба протилежностей постають, відповідно до вимог закону діалектичної суперечності, як одне в другому і через друге. У цьому суть їх єдності, а не в тім, що боротьба *з часом* чи *за певних умов* переходить у єдність чи змінюється єдністю, чергується з єдністю, а єдність за певних умов переходить у боротьбу, змінюється боротьбою. У діалектиці розвитку фактично такого положення немає, щоб була то боротьба, то єдність, тобто однієї миті (тут тепер) – боротьба, іншої (там тоді) – єдність, що приходить їй на зміну. Насправді змінюється лише *форма*

боротьби. І в цьому аспекті єдності вияви конкретних *форм* боротьби протилежностей, вияви моменту боротьби ніби приходять і відходять, змінюються, а боротьба залишається (і в цьому сенсі боротьба абсолютна, а єдність відносна). Ілюзія чергування єдності і боротьби з'являється тому, що розсудкове мислення не може зорієнтуватися в тім, що коли конкретні суперечності набувають розв'язання і змінюються новими суперечностями, то одна єдність одних протилежностей змінюється іншою єдністю інших протилежностей, тобто змінюються (“миготять”) *форми* боротьби. Розсудку здається, начебто боротьба змінюється єдністю, а єдність – боротьбою” [1, с. 54–55]. Щодо взаємовідношення єдності і боротьби, але з *боку боротьби*, то Ф. Шелінг у цікавій формі зазначив таке: “Кожна сутність може відкритися тільки у своїй протилежності: любов тільки в ненависті, єдність – у боротьбі. Якщо б не було роз'єднання начал, єдність не змогла б виявити свою всемогутність; якби не було розладу, не було б справжньої любові” [13, с. 121]. Влучне діалектичне висловлювання видатного німецького мислителя наводить на думку, що боротьба і ненависть, з якими намагається боротися філософська мораль сьогодні, – сили, кожна з яких має спільний корінь з відповідною їй доброчесністю. Тому науковий інтерес становлять подальше дослідження механізму взаємодії, взаємозміни єдності і боротьби тих самих протилежностей у процесі руху (розвитку) реального чи ідеального предмета, з'ясування вияву гносеологічних, логічних, соціальних та загальнокультурних чинників абсолютизації моментів “*єдності*” чи “*боротьби*” у відносинах сторін протилежності і, таким чином, доведення їх до розсудкового відособлення з подальшим взаємоперетворенням (взаємопереходом) одна в одну.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Босенко В.* Всеобщая теория развития. К.: Всеукраинский союз рабочих, 2001.
2. *Булатов М.* Деятельность и структура философского знания. К.: Наук. думка, 1976.
3. *Булатов М.* Діалектика без обмежень однією соціальністю // У кн.: *Булатов М., Загороднюк В., Малев К., Солонко Л.* Діалектика без апології. К.: СтилоС, 1998. С. 7–28.
4. *Булатов М.* Єдність і боротьба протилежностей // Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2002.
5. *Булатов М.* Логические категории и понятия. К.: Наук. думка, 1981.
6. *Злотина М.* Діалектика. К.: Институт философии им. Г. Сковороды; Институт социологии, 2004.
7. *Ильенков Э.* Диалектическая логика: истории и теории. М.: Политиздат, 1984.
8. *Ильенков Э.* Об идолах и идеалах. К.: Час–Крок, 2006.
9. *Сичивиця О.* Діалектика і конфронтаційний світогляд // Національні інтереси. Збірник наукових праць. Львів, 2002. Число 7. С. 3–23.
10. *Шеллинг Ф.* Введение к наброску системы натурфилософии // Соч.: В 2 т. М.: Мысль, 1987. Т. 1. С. 182–226.
11. *Шеллинг Ф.* О мировой душе // Соч.: В 2 т. М.: Мысль, 1987. Т.1. С. 89–181.

12. Шеллинг Ф. Система трансцендентального идеализма // Соч.: В 2 т. М.: Мысль, 1987. Т. 1. С. 227–489.
13. Шеллинг Ф. Философские исследования о сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах // Соч.: В 2 т. М.: Мысль, 1989. Т. 2. С. 86–158.

UNITY AND FIGHT OF OPPOSITONS AS DIALECTIC CONTROVERSY

Vasyl Lysyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: k_filos@franko.lviv.ua*

The incompetence of the interpretation of the unity and fight of oppositions' statement as the theoretical basis for the development and functioning of the confrontational viewpoint is grounded in the article. The idea is researched that the unity and fight as well as other paired and polar categories of the dialectics are inseparable and comprise the moments of the unity-equality of the unity and fight of oppositions that is the dialectic controversy. Place of concepts "unity" and "fight" in the system of reflexive determinations of essence are noted. The general sequence of the last appears in a kind an identity (unity) is a difference–opposition–fight–contradiction. Thus, contradiction shows by itself not only the final category of the indicated row but also all previous in relation to it essence moments, degrees of its becoming (to development). It is especially marked on general and necessary character of unity fight of the same oppositions. Speech goes that, as well as opposition, unity and fight, show by itself such category structure of mind, which in different forms is always reproduced in the acts of his activity. Question only in that or it is realized or not. It is underlined in the article, that a concept "unity" and "fight" (oppositions) in the interrelation find out reflexive nature: unity is a that fight, but in its given, specification, form, and, opposite, a fight is that their unity, but through a mutual laying-on them mutually exclusive, contradicting each other. On the basis of it the conclusion is drawn that unity is a concept which makes sense only in relation to a fight, as well as the fight loses every sense out of unity, and their isolation (disconnection) is possible only in our subjective reflection: that in every special case sets to the object of consideration is unity or fight.

Keywords: Point of view, dialectics, unity, fight, opposition, controversy, logic.

ЕДИНСТВО И БОРЬБА ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЕЙ КАК ДИАЛЕКТИЧЕСКОЕ ПРОТИВОРЕЧИЕ

Василий Лысый

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: k_filos@franko.lviv.ua*

Обоснованно неправомерность интерпретации положения единства и борьбы противоположностей в качестве теоретического основания становления и функциони-рования конфронтационного мировоззрения. Проводится идея, что единство и борьба, как и все другие парные и в то же время полярные категории диалектики, неотделимые одна от второй и составляют собой моменты целостности, – тождественности единства и борьбы противоположностей, то есть диалектического противоречия. Отмеченное место понятий "единство" и "борьба" в системе рефлексивных определений сущности. Их общая последо-

вательность появляется в виде: тождественность (единство)—отличие— противоположность— борьба—противоречие. Причем, противоречие не только завершает указанный ряд, но и все предыдущие относительно него суть моменты, степени его становления (развития). Отмечается всеобщий и необходимый характер единства и борьбы одних и тех же противоположностей. Идет речь о том, что, как и противоположность, единство и борьба, являют собой такую категориальную структуру ума, которая в разных формах всегда воспроизводится в актах его деятельности. Вопрос лишь в том осознается она или нет. Подчеркивается, что понятие “единство” и “борьба” (противоположностей) в своем взаимоотношении обнаруживают рефлексивную природу: единство является той же борьбой, но в ее данности, конкретности, форме, и, напротив, борьба является тем же их единством, но через взаимное возложение их взаимоисключающими, взаимоотрицающими. На основе этого делается вывод, что единство является понятием, которое имеет смысл лишь относительно борьбы, как и борьба теряет всякий смысл вне единства, а их обособление (разъединение) возможно лишь в нашей субъективной рефлексии: что в каждом частном случае принимается за объект рассмотрения – единство или борьба.

Ключевые слова: мировоззрение диалектика, единство, борьба, противоположность, противоречие, логика.

Стаття надійшла до редколегії 28.01.2009

Прийнята до друку 11.03.2009